

שדות ותורת גלואה
מערכי תרגול קורס 88-311

אוקטובר 2021, גרסה 0.27

תוכן העניינים

3	מבוא
4	1 תרגול ראשון
4	1.1 תזכורת מתורת החוגים
7	1.2 קריטריון אייזנשטיין והלמה של גאוס

מבוא

כמה הערות טכניות לתחילת הקורס:

- דף הקורס נמצא באתר www.math-wiki.com.
- שאלות בנוגע לחומר הלימודי מומלץ לשאול בדף השיחה באתר של הקורס.
- החומר בחוברת הזו נאסף מכמה מקורות, ומבוסס בעיקרו על שינויים ותוספות למערכי תרגול של איתמר שטיין ושירה גילת.
- נשתדל לכתוב **בגופן הזה** כשהגדרות ומושגים חשובים מופיעים בפעם הראשונה. נוסף בצד גם את השם באנגלית, שעשוי לעזור כשמחפשים חומר נוסף שאינו בעברית.
- נשמח לכל הערה על מסמך זה.

מחבר בתשע"ט ותש"ף: תומר באואר
עדכונים בתשפ"ב: גיא בלשר

1 תרגול ראשון

1.1 תזכורת מתורת החוגים

Rng, or
non-unital ring
Additive group

הגדרה 1.1. חוג בלי יחידה $(R, +, \cdot, 0)$ הוא מבנה אלגברי המקיים:

1. $(R, +, 0)$ הוא חבורה אבלית. נקראת החבורה החיבורית של החוג.

2. $(R, \cdot)$ הוא חבורה למחצה.

3. מתקיים פילוג (משמאל ומימין). כלומר לכל $a, b, c \in R$ מתקיים

$$(a + b)c = ac + bc, \quad a(b + c) = ab + ac$$

כאשר ההקשר ברור, נכתוב רק R במקום $(R, +, \cdot, 0)$.

הגדרה 1.2. R הוא שדה אם $(R \setminus \{0\}, \cdot)$ חבורה אבלית.

Field

שדות הם חוגים מאוד טובים. הם חילופיים וכל איבר לא אפסי בהם הפיך.

הגדרה 1.3. יהי R חוג. **אידיאל** של R הוא תת-חבורה חיבורית $I \subseteq R$ שמקיימת בליעה ביחס לכפל: $IR, RI \subseteq I$.

Ideal

תזכורת 1.4. יהי F שדה. נתבונן בחוג $F[x]$.

• זהו תחום אוקלידי – ניתן לחלק פולינומים עם שארית;

• לכן, זהו תחום ראשי – כל אידיאל ב- $F[x]$ נוצר על ידי פולינום אחד. אפשר ממש למצוא את היוצר: היוצר של אידיאל $I \triangleleft F[x]$ הוא הפולינום הלא אפסי מדרגה מינימלית ששייך ל- I .

• האידיאלים המקסימליים ב- $F[x]$ הם בדיוק האידיאלים מהצורה $\langle f(x) \rangle$ כאשר $f \neq 0$ הוא פולינום אי-פריק.

• (אפשר להמשיך למספר משתנים: החוג $F[x_1, \dots, x_n]$ הוא תחום פריקות יחידה ובפרט תחום שלמות, אבל לא תחום ראשי.)

מסקנה 1.5. אם F שדה ו- $f \in F[x]$ פולינום אי-פריק, אז $F[x]/\langle f \rangle$ הוא שדה, ו- F משוכן בתוכו:

$$F \hookrightarrow F[x]/\langle f \rangle$$

לפי המסקנה האחרונה, כדי להבין שדות, עלינו להבין פולינומים אי פריקים.

תזכורת 1.6. יהי R תחום שלמות. איבר לא הפיך $a \in R$ נקרא **אי פריק** אם $a = bc$ גורר ש- b הפיך או c הפיך.

Irreducible

שאלה 1.7. בהינתן פולינום $f(x) \in F[x]$ איך ניתן לקבוע אם הוא אי פריק או לא?

חשוב להדגיש כל הזמן מה השדה שעובדים מעליו. למשל $x^2 - 2$ פריק מעל $\mathbb{R}$ אבל לא מעל $\mathbb{Q}$. עבורנו התכונה אי פריק היא "הבסיסית" יותר, ופולינום נקרא פריק אם הוא לא אי פריק. נציג מספר שיטות, ונתחיל בכמה אבחנות קלות:

- כל פולינום ממעלה 1 הוא אי פריק. אז המקרה הזה משעמם. מעכשיו נניח כי $\deg f(x) \geq 2$ בטענות לא טריוויאליות.

- כל פולינום שיש לו שורש בשדה F הוא פריק. הסבר: α שורש של $f(x)$ אם ורק אם $x - \alpha \mid f(x)$.

- אם ל- $f(x)$ אין שורשים בשדה F זה לא אומר שהוא אי פריק. למשל ל- $f(x) = (x^2 - 5)^2$ מעל $\mathbb{Q}$ אין שורשים, אבל הוא פריק.

טענה 1.8. לפולינום $f(x) \in F[x]$ ממעלה n מעל שדה יש לכל היותר n שורשים.

דוגמה 1.9. האם $x^n - 1$ פריק עבור $n > 1$ (נניח מעל $\mathbb{Q}$)? כן, כי מייד רואים ש- $x = 1$ הוא שורש.

תרגיל 1.10. יהי $f(x)$ פולינום ממעלה 2 או 3. אז $f(x)$ אי פריק אם ורק אם אין ל- $f(x)$ שורשים.

פתרון. אם ל- $f(x)$ יש שורש הסברנו כבר שהוא פריק. מצד שני אם $f(x) = g(x)h(x)$ כאשר $\deg g(x), \deg h(x) \geq 1$ אז אחד מהם חייב להיות ממעלה 1 וזה אומר של- $f(x)$ יש שורש.

דוגמה 1.11. האם $x^2 - x - 1$ פריק מעל $\mathbb{Q}$? בעזרת "נוסחת השורשים" מגלים שהשורשים הם $\frac{1 \pm \sqrt{5}}{2}$ שאינם רציונליים, ולכן הפולינום אי פריק.

תרגיל 1.12. האם הפולינום $x^3 - x + 1$ פריק מעל $\mathbb{Z}_3$?

פתרון. יש בסך הכל 3 מספרים בשדה. מסתבר שאף אחד מהם לא מאפס את הפולינום ולכן הוא אי פריק.

לשמחתנו, גם אם עובדים מעל $\mathbb{Q}$ יש דרך להגיע למספר סופי של שורשים אפשריים שצריך לבדוק.

1.13. הערה. אם $f(x) \in \mathbb{Q}[x]$ אז ניתן להכפיל במכפלה משותפת של המכנים ולקבל פולינום עם מקדמים שלמים שהוא פריק אם ורק אם $f(x)$ פריק. לכן כשעובדים מעל $\mathbb{Q}$ ניתן תמיד להניח שהמקדמים שלמים. למשל, לעבוד עם $3x^2 + 2$ במקום עם $\frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{3}$.

תרגיל 1.14. יהי $f(x) = a_n x^n + \dots + a_0$ כאשר כל המקדמים שלמים, הוכיחו כי אם השבר המצומצם $\frac{q}{r}$ הוא שורש של $f(x)$ אז

$$q \mid a_0, \quad r \mid a_n$$

פתרון. לפי הנתון

$$a_n \left(\frac{q}{r}\right)^n + \dots + a_0 = 0$$

נכפול ב- r^n ונקבל

$$a_n q^n + a_{n-1} q^{n-1} r + \dots + a_1 q r^{n-1} + a_0 r^n = 0$$

מה שאומר ש- $a_0 r^n \mid a_n q^n$ ו- $q \mid a_n q^n$, אבל בגלל ש- r ו- q זרים (הרי השבר מצומצם) אז מתקיים

$$q \mid a_0, \quad r \mid a_n$$

תרגיל 1.15. האם הפולינום $x^3 - x - 6$ אי פריק מעל $\mathbb{Q}[x]$?

פתרון. לפי התרגיל הקודם, אם $\frac{q}{r}$ פתרון (שהוא שבר מצומצם) אז

$$q \mid 6, \quad r \mid 1$$

כך שבסך הכל האפשרויות הן:

$$\frac{q}{r} \in \{\pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 6\}$$

אם עוברים עליהן אפשר לראות ש-2 הוא שורש ולכן הפולינום פריק.

תרגיל 1.16. מצאו את הפירוק של $x^3 - x - 6$ לגורמים אי פריקים מעל $\mathbb{Q}$.

פתרון. היות ש-2 שורש של הפולינום אנחנו יודעים ש- $x - 2 \mid x^3 - x - 6$. נשתמש בחילוק פולינומים ונגלה

$$\frac{x^3 - x - 6}{x - 2} = x^2 + 2x + 3$$

ל- $x^2 + 2x + 3$ אין שורשים מעל $\mathbb{Q}$ ולכן הוא אי פריק. לסיכום הפירוק הוא

$$x^3 - x - 6 = (x - 2)(x^2 + 2x + 3)$$

כמובן ששיטה זו עובדת גם מעל שדות סופיים.

גם עבור פולינום ממעלה גבוהה מ-3 או פולינומים מעל $\mathbb{R}$ אפשר להשתמש בשיטה הזו, אבל רק כדי למצוא שורש רציונלי ולהראות פריקות. אם לא מוצאים שורש אי אפשר להגיד כלום (בינתיים).

הערה 1.17. זכרו כי לפולינום ממעלה אי זוגית מעל $\mathbb{R}$ תמיד יש שורש אחד לפחות ולכן הוא תמיד פריק.

1.2 קריטריון אייזנשטיין והלמה של גאוס

נעבור לטכניקות אחרות לבדיקת פריקות. מעכשיו נניח כי R תחום שלמות ו- F שדה השברים שלו. הדוגמה שבדרך כלל תשמש אותנו היא $R = \mathbb{Z}$ ו- $F = \mathbb{Q}$.

Eisenstein's
criterion

משפט 1.18 (קריטריון אייזנשטיין). יהי $P \triangleleft R$ אידאל ראשוני. יהי $f(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in R[x]$ פולינום המקיים

$$i \neq n \text{ לכל } a_i \in P \bullet$$

$$a_n \notin P \bullet$$

$$a_0 \notin P^2 \bullet$$

אז f אי פריק ב- $F[x]$ (אין לו פירוק אמיתי מעל R). אם f פרימיטיבי ב- R (המחלק המשותף המרבי של מקדמיו הוא 1), אז f אי פריק ב- $R[x]$. במקרה הפרטי שבו $P = \langle p \rangle$ עבור איבר ראשוני p התנאים לעיל שקולים לכך ש- p לא מחלק את a_n , מחלק את a_i עבור $i \neq n$ ו- p^2 לא מחלק את a_0 .

דוגמה 1.19. $x^n - 4x + 2$ אי פריק מעל $\mathbb{Q}$ כי הוא אייזנשטיין עבור $p = 2 \in \mathbb{Z}$. לפעמים צריך להתחכם יותר.

תרגיל 1.20. האם הפולינום $x^4 + 4x^3 + 6x^2 - 1$ אי פריק מעל $\mathbb{Q}$?

כדי לפתור את התרגיל נעזר בעובדה ההבאה:

טענה 1.21. $f(x)$ אי פריק אם ורק אם $f(x+c)$ אי פריק לכל $c \in F$.

הוכחה. קל לוודא שתמיד $f(x)$ ו- $f(x+c)$ מאותה מעלה ולכן $f(x) = g(x)h(x)$ פירוק אם ורק אם $f(x+c) = g(x+c)h(x+c)$ פירוק. $\square$

פתרון. אם נשים לב שהפולינום שלנו הוא למעשה

$$(x+1)^4 - 4(x+1) + 2$$

היות ש- $x^4 - 4x + 2$ אי פריק לפי קריטריון אייזנשטיין, אז גם הפולינום שלנו אי פריק. לשיטה הבאה שנציג צריך תזכורת נוספת:

תזכורת 1.22 (גרסה ללמה של גאוס). יהי R תחום שלמות ויהי F שדה השברים שלו. יהי $f(x) \in R[x]$. אז $f(x)$ אי פריק ב- $F[x]$ אם ורק אם הוא לא ניתן לפירוק למכפלת פולינומים לא קבועים שמעלתם קטנה מ- $\deg f(x)$.

תזכורת 1.23 (גרסה ללמה של גאוס). יהי $f(x)$ פולינום שכל מקדמיו שלמים. נניח שהוא פרימיטיבי. אז $f(x)$ אי פריק ב- $\mathbb{Z}[x]$ אם ורק אם הוא אי פריק ב- $\mathbb{Q}[x]$.

משפט 1.24 (שיטת הרדוקציה). יהי $f(x) \in \mathbb{Z}[x]$ ויהי p ראשוני כלשהו. נסמן ב- $\bar{f}(x)$ את הפולינום המתקבל מביצוע מודולו p למקדמי f . אם $\deg \bar{f}(x) = \deg f(x)$ ו- $\bar{f}(x)$ אי פריק אז גם $f(x)$ אי פריק.

את ההוכחה נשאיר כתרגיל מודרך לשיעורי בית. כעת נראה יישום.

תרגיל 1.25. האם הפולינום $8x^3 - 6x - 1$ אי פריק ב- $\mathbb{Q}[x]$?

פתרון. היות ש- $\gcd(8, 6, 1) = 1$ הפולינום אי פריק ב- $\mathbb{Q}[x]$ אם ורק אם הוא אי פריק ב- $\mathbb{Z}[x]$. ננסה להשתמש בשיטת הרדוקציה.

ננסה $p = 2$: מתקבל -1 שאינו באותה מעלה כמו f .

ננסה $p = 3$: מתקבל $2x^3 - 1$ שהוא פריק ($x = 2$ שורש).

ננסה $p = 5$: מתקבל $3x^3 - x - 1$ שהוא במקרה אי פריק (בודקים 5 אפשרויות).
לכן גם הפולינום $8x^3 - 6x - 1$ אי פריק.